

Επτανήσιοι γιατροί το πρώτο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα και η σχέση τους με την Ελληνική Επανάσταση.

Δρ Μαρία Μάνδουλα-Κουσουνή
Παιδίατρος-Ιστορικός

Λέξεις κλειδιά:

Ελληνική Επανάσταση και Επτάνησα, Επτανήσιοι γιατροί και 1821, Φιλική Εταιρεία, η Αγγλική κυριαρχία στα Επτάνησα.

Υπεύθυνος Αλληλογραφίας:

Μαρία Μάνδουλα-Κουσουνή
Πολυχρ. Κωνσταντά 26, Κέρκυρα, 49100
Τηλ. 6945028879
e-mail: mariamandyla@hotmail.com

Περίληψη: Στην Ελληνική Επανάσταση του 1821, έδρασαν πολλοί Έλληνες και ξένοι γιατροί. Ανάμεσά τους οι Επτανήσιοι γιατροί, οι οποίοι είχαν σπουδάσει σε πανεπιστήμια της Δύσης και είχαν επηρεαστεί από τις επαναστατικές ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και τα ιδεώδη του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, έπαιξαν ένα πολύ σημαντικό ρόλο στην Ελληνική Επανάσταση, προσφέροντας όχι μόνο ηθική, αλλά και υλική βοήθεια, ή λάβαιναν μέρος στις διάφορες μάχες κατά των Οθωμανών. Πολλοί από αυτούς είχαν μυηθεί στη Φιλική Εταιρεία, η οποία είχε συνδεθεί με την πορεία της Ελληνικής Επανάστασης.

Σκοπός: Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να καταδείξει τη μεγάλη προσφορά των Επτανησίων γιατρών, που πρωτοστάτησαν σε όλη τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, αλλά και στην προετοιμασία της, ως μέλη της Φιλικής Εταιρείας.

Εισαγωγή

Λίγο πριν το ξέσπασμα της ελληνικής επανάστασης το 1821, τα Επτάνησα βρίσκονταν υπό την κατοχή της αγγλικής αυτοκρατορίας¹. Όμως ενίσχυσαν τον Αγώνα από τα πρώτα κιόλας δύσκολα βήματά του, παρ' όλες τις βρετανικές απαγορεύσεις, απειλές, αυθαιρεσίες και βία που αντιμετώπιζαν αυτοί και οι οικογένειές τους².

¹ Οι Άγγλοι, όταν, μετά την ήττα του Ναπολέοντα έγιναν κυρίαρχοι στα Επτάνησα, υποσχέθηκαν την ανεξαρτησία της Πάργας, εξαρτήματος των Ιονίων. Όλοι οι Επτανήσιοι – αλλά και όλος ο πολιτισμένος κόσμος – χαρακτήρισαν ανοσιούργημα την απόφαση αυτή της Βρετανίας – που την υπέγραψε ο Άγγλος Αρμοστής Ιονίων Maitland. Την Πάργα την πώλησαν, με όχι μόνον οικονομικό αντάλλαγμα -150.000 στερλίνες, αλλά κυρίως για επιβεβαίωση της κατοχής τους στα Ιόνια από τον σουλτάνο²⁷.

² Μετά τη διάδοση της κήρυξης της Επανάστασης - στη Μολδοβλαχία αρχικά, και σε Μωριά και Στερεά αμέσως μετά - όλος ο Ελληνισμός, μεταξύ των οποίων και των Επτανησίων, ένοιωσε την ανάγκη για απελευθέρωση. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αλλάξει η στάση των Άγγλων απέναντί τους. Από την έναρξη του αγώνα, οι Επτανήσιοι στάθηκαν ενεργά στο πλευρά των ομοεθνών τους, με δράσεις που οδήγησαν στην εφαρμογή σκληρότατης πολιτικής εκ μέρους των Άγγλων²⁷.

Με την κήρυξη της επανάστασης, η αγγλική διοίκηση απαγόρευσε με προκήρυξη της τη συμμετοχή αλλά και τη βοήθεια των υπηκόων όλων των Ιονίων νήσων στις μάχες είτε με το μέρος των επαναστατημένων Ελλήνων είτε με τους Οθωμανούς. Το γεγονός αυτό δεν πτόησε τους Επτανήσιους αγωνιστές να οργανωθούν σε σώματα ή με άλλες ομάδες οπλαρχηγών και να λάβουν μέρος σε μάχες σε ξηρά και θάλασσα⁴⁴. Πολλοί μάλιστα έγιναν μέλη της Φιλικής Εταιρείας³. (Εικ. 1)

Στις αποφάσεις των Επτανησίων να σταθούν δίπλα στον Αγώνα των ομοεθνών τους, ξεκάθαρο ρόλο έπαιξε το ξεπούλημα της Πάργας στον Αλή Πασά το 1819. Πολλές φορές οι Επτανήσιοι, παρόλο που βρίσκονταν υπό την κυριαρχία ξένων κατακτητών, όπως Βενετών, Γάλλων, Ρώσων, Άγγλων, μάχονταν εναντίον των Οθωμανών, όχι μόνο από νόμιμη υποχρέωση στρατιωτικού καθήκοντος, αλλά και ως εθελοντές, προσφέροντες και υλική βοήθεια και ενίοτε και πλοία. Μάλιστα οι Επτανήσιοι, πολλές φορές συμμετείχαν στους πολέμους με τους Βενετούς κατά των Οθωμανών, κατά τη διάρκεια των Βενετοτουρκικών πολέμων, διότι γνώριζαν ότι ο ελληνισμός που βρίσκονταν υπό την οθωμανική κυριαρχία, στέναζε κάτω από το ζυγό των Οθωμανών και βρίσκονταν σε πολύ χειρότερη θέση από τους Έλληνες που βρίσκονταν κάτω από άλλους δυνάστες, που ήταν χριστιανοί και λιγότερο βάρβαροι⁴⁴. Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν και πολλοί γιατροί που σπούδαζαν σε Πανεπιστήμια της Δύσης, όπως στην Πάδοβα, στην Πίζα, στο Παρίσι κ. ά. και οι οποίοι ζούσαν το κλίμα των επαναστατικών ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης και του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, πρωτοστάτησαν στην Ελληνική Επανάσταση του 1821. Πολλοί γιατροί, δεν σπούδαζαν μόνο την ιατρική επιστήμη, αλλά και άλλες θετικές επιστήμες, όπως μαθηματικά, φυσική, αστρονομία, κ. ά. ή φιλοσοφία⁴. Είχαν επομένως ευρεία μόρφωση και λόγω της κοινωνικής τους θέσης και της επαγγελματικής τους επιβολής αποτελούσαν το φυσικό υπερασπιστή απέναντι στον δυναστευόμενο. Έτσι, η επίδραση των επαναστατικών ιδεών της Δύσης τα ιδεώδη του Διαφωτισμού, η μεταφορά στην πατρίδα τους των νεωτεριστικών κοινωνικών αντιλήψεων στη Δύση, αλλά και η μόρφωσή τους, τα ηθικά τους προτερήματα, τα φιλανθρωπικά τους αισθήματα, η εθνική τους συνείδηση και η αφοσίωσή τους προς την πατρίδα τους, αποτελούσαν ένα σύνολο ιδανικών που τους όπλισαν να λάβουν μέρος στην Ελληνική Επανάσταση του 1821 για

την απελευθέρωση των σκλαβωμένων Ελλήνων από τους Οθωμανούς.

Η αφοσίωσή τους αυτή προς την πατρίδα τους αποτελεί παράδειγμα μίμησης για ολόκληρο το λαό, θα πει ο Μαρίνος Γερουλάνος⁷. Πολλοί από τους Επτανήσιους γιατρούς, οι οποίοι δρούσαν εκτός της πατρίδας τους, εις μεγάλες πόλεις, Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Σμύρνη, Κυδωνίες, Κωνσταντινούπολη, κ. ά. ή ήταν καθηγητές σε ξένα πανεπιστήμια, ή σε διάφορες ηγεμονίες, προσέφεραν από το μέρος που βρίσκονταν πολλές υπηρεσίες υπέρ του αγωνιζόμενου έθνους. Επίσης, όλοι αυτοί, λόγω της κοινωνικής τους θέσης, συνετέλεσαν στο να αναπτυχθεί ευμενής αντίληψη υπέρ του Έθνους από τους ξένους, καλλιεργώντας και προετοιμάζοντας τον φιλελληνισμό μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών κατά τη διάρκεια του Αγώνα. Εκτός όμως από αυτούς που κατάγονταν από τα Επτανήσια, υπήρχαν και γιατροί που ζούσαν εκεί, οι οποίοι είτε ως λόγιοι ή συγγραφείς ή ως Φιλικοί συνέδραμαν ηθικά, αλλά και υλικά στον αγώνα⁷. Πολλοί πήγαιναν στην απέναντι Στερεά και την Πελοπόννησο και πολέμησαν με γεναιότητα και αυτοθυσία, πολλές φορές υφιστάμενοι τις συνέπειες (δήμευση της περιουσίας τους ή θανατική ποινή, αν συλλαμβάνονταν)¹¹. Επίσης, πολλοί Επτανήσιοι γιατροί είχαν λάβει μέρος στην προετοιμασία της Επανάστασης ως μέλη της Φιλικής Εταιρείας ήδη από το 1817. Στην παρούσα εργασία θα αναφερθούν μόνο οι σημαντικότεροι Επτανήσιοι γιατροί, ανάλογα με τον τόπο καταγωγής τους. Μερικοί από τους γιατρούς αυτούς παράλληλα με την ιατρική τους ιδιότητα είχαν αναπτύξει και πολιτική δράση και συμμετείχαν ενεργά στον Αγώνα, ή εγκατέλειπαν τελείως το ιατρικό τους επάγγελμα και αφιερώνονταν εξ ολοκλήρου στην Πατρίδα. Έτσι δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο τους και τη συμμετοχή τους κατά την προεπαναστατική περίοδο και κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821.

Κερκυραίοι ιατροί

Καποδίστριας Ιωάννης: (1776-1831). Από τους σημαντικότερους επτανήσιους γιατρούς υπήρξε ο Ιωάννης

³ Οι Βρετανοί καταδίκων όλους όσους αγωνίζονταν δίπλα στο πλευρό των επαναστατημένων Ελλήνων και ιδιαίτερα παρακολουθούσαν τις δράσεις της Φιλικής Εταιρείας στο μέτρο των δυνατοτήτων τους και επικροτούσαν τη μείωση επιρροής της να αναλάβει ένοπλη δράση κατά των Τούρκων¹.

⁴ Σύμφωνα με τον Μαρίνο Γερουλάνο, καθ' όλους τους εν λόγω χρόνους, αλλά και μέχρι των προεπαναστατικών ακόμη, η ιατρική προσηρμόζετο προς τα εκάστοτε κρατούντα φιλοσοφικά συστήματα, μη αποτελούσα ακόμη συγκεκριμένη επιστήμη, ως αυτή σήμερα εμφανίζεται, διο οι εις την ιατρικήν επιδιόμμενοι εκκαλλίεργουν συγχρόνως και άλλους κλάδους της εν γένει επιστήμης, ως την φιλολογίαν, φιλοσοφίαν, θεολογίαν, μαθηματικά, αστρονομίαν, κ.τ.τ. Ένεκα τούτου και ως συγγραφείς εμφανίζονται οι ιατροί δημοσιεύοντες έργα αναγόμενα εις τας επιστήμας ταύτας και ως διδάσκαλοι φιλοσοφικών και εις τας φυσικὰς επιστήμας αναγομένων μαθημάτων. Ούτω έδρασαν οι προρρηθέντες εις ξένα πανεπιστήμια διδάξαντες ως καθηγηταί και άλλοι εις τα κατόπιν εν Ελλάδι και εν τη αλλοδαπή ιδρυθέντα ελληνικά εκπαιδευτήρια. Αλλ' ο επιδιόμμενος εις την ιατρικήν καθοδηγείται υπό ενδομήχου τινός προς τα συγκεκριμένα ροπή της σκέψεως και ευχαρίστως επιδίδεται εις τας θετικὰς επιστήμας, διο και οι τότε ιατροί εκκαλλίεργουν εκτός της φιλοσοφίας ιδίως τα μαθηματικά και βραδύτερον τας φυσικὰς επιστήμας και ηκολούθουν την εκ των διδαγμάτων της φύσεως προκύπτουσαν φιλοσοφικήν κατεύθυνσιν. Δια ταύτα συναντώμεν από της αρχαιοτέρας εποχής του 17ου αιώνα μέχρις εσχάτων ιατρούς, ως διδασκάλους των μαθηματικών και φυσικών επιστημών και της φυσικής φιλοσοφίας και ως αναμορφωτάς των σχολείων προς την τοιαύτην πάντοτε κατεύθυνσιν...⁷

Καποδίστριας^{30,35} (1776-1831). Ήταν Κερκυραίος και σπούδασε στην ιατροφιλοσοφική σχολή της Πάδοβας. Άσκησε για πολλά χρόνια την χειρουργική στην Κέρκυρα, όπου ιδιαίτερη εντύπωση προκάλεσε στους συμπατριώτες του η αφιλοκέρδειά του. Ο λαός τον αποκαλούσε μπάρμπα Γιάννη. Πρέπει να σημειωθεί ότι η επιστημονική χειρουργική ήταν άγνωστη τότε στην Κέρκυρα (1797) και τις επεμβάσεις τις έκαναν οι κομπογιανίτες και οι κουρείς της Βενετσιάνικης φρουράς³⁷. Υπηρέτησε ως αρχίατρος – διευθυντής στο στρατιωτικό νοσοκομείο το 1799, όταν οι Ρωσοτούρκοι κατέλαβαν την Κέρκυρα. Άφησε συγγραφικό έργο, που ασχολείται με τη φιλοσοφία της ιατρικής, τη δεοντολογία, τη βιοηθική και την ιατρική επιστήμη του 19ου αιώνα.

Στο έργο του αυτό αναφέρεται : α) στις δυνατότητες τις διάνοις. Μιλάει για την ικανότητα του ανθρώπινου νου να προβλέπει τη μελλοντική εξέλιξη των γεγονότων. β) στην ψυχοσωματική αλληλεπίδραση: θεωρεί αιτία της κεφαλαλγίας και της μελαγχολίας την ακινησία του πνεύματος και την απραξία του σώματος, καταστάσεις που εκτός αυτών μπορεί να προκαλέσουν διάφορες άλλες παθολογικές επιδράσεις στον οργανισμό⁹.

Τα επιστημονικά του έργα αναφέρονται: α) στην μαιευτική χειρουργική, ενώ δίνει μια εικόνα της κατάστασης της χειρουργικής στα Επτάνησα και εξετάζει τη φαρμακευτική τέχνη. β) στη νοσογόνο ρύπανση της ατμόσφαιρας. Περιγράφει τις βλαπτικές συνέπειες από την αναπνοή πνιγηρού αέρα και την επίδραση του καύσωνα⁹.

Στις αρχές του 19ου αιώνα (1802) ίδρυσε μαζί με άλλους συμπατριώτες του γιατρούς τον Εθνικό Ιατρικό Σύλλογο (Collegio Medico)³¹, του οποίου υπήρξε και ο πρώτος γραμματέας. Η συνέχεια αυτού στην νεότερη Ελλάδα υπήρξε ο Ιατρικός Σύλλογος και η Ιατροχειρουργική Εταιρεία Κερκύρας. Την εποχή της Αγγλοκρατίας στα Επτάνησα οι περισσότεροι επιστήμονες γιατροί ήταν παθολόγοι, πολλοί όμως είχαν και την ειδικότητα του χειρουργού. Σ' αυτές τις περιπτώσεις ονομάζονταν «ιατροχειρουργοί»²⁶.

Πρόεδρος στον Εθνικό Ιατρικό Σύλλογο ήταν τότε ο Ι. Λάσκαρης. Στο Σύλλογο έκανε πολλές ενδιαφέρουσες

ανακοινώσεις πάνω σε σπάνιες περιπτώσεις. Εισήγαγε ακόμη τον θεσμό των «ιατροδημικών κομιτάτων», που αποσκοπούσαν στη λήψη υγειονομικών μέτρων με σκοπό τον εμβολιασμό κατά της ευλογιάς (δαμαλισμός)³².

Αργότερα ως πρώτος Κυβερνήτης του νεοσύστατου κράτους ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για την υγειονομική του οργάνωση και έλαβε προληπτικά μέτρα για την αντιμετώπιση των θανατηφόρων επιδημιών, που μάζιζαν τότε όλη την περιοχή.

Ίδρυσε την 'Εταιρεία των Φίλων'. Στάλθηκε στη Λευκάδα για να οργανώσει την άμυνα του νησιού που απειλούσε ο Αλή Πασάς, ο οποίος είχε καταλάβει τα υψώματα της Ακαρνανίας απέναντι από το νησί. Εκεί γνωρίστηκε με τους καλύτερους οπλαρχηγούς και έσωσε τη Λευκάδα από τον Αλή Πασά⁵. Συνεργάστηκε στενά με τον Ζακύνθιο ευγενή Διονύσιο Ρώμα, όταν ο τελευταίος κατέλαβε κατά το διάστημα 1806-1808 τη θέση του Πρύτανη Κερκύρας, αφού και ο Καποδίστριας αναφέρονταν στην Πρυτανεία για την προώθηση των εκπαιδευτικών διαδικασιών στην Κέρκυρα⁵. Οι δύο άνδρες συνεργάστηκαν στενά και συμμετείχαν σε 'εθνικές πρωτοβουλίες'. Το 1807 προσκλήθηκε από τον Τσάρο Αλέξανδρο στην Πετρούπολη, όπου υπήρξε σύμβουλος του επί των εξωτερικών υποθέσεων. Στη συνέχεια διορίστηκε Υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας. Την εποχή αυτή ενισχύθηκε η σχέση του Καποδίστρια με τον Διονύση Ρώμα, με την ίδρυση από τον Καποδίστρια της μυστικής εταιρείας 'Φοίνιξ' στη Ρωσία, αλλά και στην Εταιρεία των Φιλομούσων (1813)⁶. Σε μια μυστική σύσκεψη στη Μόσχα, όπου συμμετείχαν εκτός των άλλων και ο Καποδίστριας και ο Ρώμας, συμφωνήθηκε να αναλάβουν πρωτοβουλία για τον έλεγχο της επαναστατικής προετοιμασίας⁷. Στην Ελβετία που πήγε με εντολή του Τσάρου (Σεπτέμβρης 1813-Νοέμβρης 1814), πέτυχε την ουδετερότητά της και την εσωτερική της οργάνωση. Οργάνωσε δηλαδή το πολιτικό καθεστώς της Ελβετικής Ομοσπονδίας και ονομάστηκε λόγω του σημαντικού έργου του εκεί επίτιμος πολίτης του καντονίου της Γενεύης. Το 1815 ο Τσάρος τον διόρισε αυτοκρατορικό γραμματέα (Υπουργό) των Εξωτερικών και του ανέθεσε τη διεξαγωγή των υποθέσεων που αφορού-

⁵ Τον Ιούνιο του 1807 σε μια κρίσιμη χρονική στιγμή για τη Λευκάδα, η Κέρκυρα όπως και τα υπόλοιπα Ιόνια νησιά να στέλνουν στρατό και πλοία μετά από αίτημα του Ιωάννη Καποδίστρια και του Μητροπολίτη Ιγνατίου. σε κάθε νησί του Ιονίου έτσι και στην Κέρκυρα υπήρχε μια «εφορία» (επιτροπή) των Φιλικών στην οποία συμμετείχαν και άτομα από το φιλικό και συγγενικό περιβάλλον του τότε υπουργού Εξωτερικών της Ρωσίας, Ιωάννη Καποδίστρια. Ο Κερκυραίος πολιτικός γνώριζε ήδη την ύπαρξη αυτών των επιτροπών στα Επτάνησα. Αυτές οι επιτροπές είχαν συσταθεί από τον απεσταλμένο των Φιλικών, Αριστείδη Παπά. Αξίζει εδώ να αναφέρουμε ότι η συμβολή της Κερκύρας στον αγώνα των επαναστατημένων Ελλήνων είχε αρχίσει πριν την κήρυξη της επανάστασης σε πνευματικό κυρίως επίπεδο επηρεασμένη σε μεγάλο βαθμό από τον ελληνικό Διαφωτισμό⁴⁴.

⁶ Για τη δημιουργία αυτών των οργανώσεων, το έναυσμα δόθηκε από τη Μεγάλη Εθνική Στοά του Διονύσιου Ρώμα, σύμφωνα με πληροφορίες της τεκτονικής βιβλιογραφίας²⁵.

⁷ Έτσι, οι τρεις οργανώσεις, Φοίνιξ, Αθνήα και Φιλομούσων, θα συνεργάζονταν για την επίτευξη του στόχου αυτού και την επιτυχία των εθνικών επιδιώξεων⁵.

σαν τους Έλληνες. Συναντιόταν με εκπροσώπους της Φιλικής Εταιρείας και τους έδινε πολύτιμες συμβουλές. Από το 1816 μέχρι το 1822 έπαιξε σημαντικό ρόλο για τις τύχες της ανθρωπότητας ως μεσάζων μεταξύ της Γαλλίας που είχε πτηθεί και της νικήτριας ηπειρωτικής Ευρώπης, καθώς και μεταξύ Αγγλίας και Αμερικής. Όταν το Δεκέμβριο του 1818 πήγε στην Κέρκυρα για να δει τον πατέρα του, επικοινωνήσε με τους Έλληνες οπλαρχηγούς, μεταξύ των οποίων ήταν και ο Κολοκοτρώνης και ο Μάρκος Μπότσαρης, και στους οποίους προσέφερε οικονομική ενίσχυση⁸.

Στις 2 Απριλίου 1827, εξελέγη Κυβερνήτης της Ελλάδας, ύστερα από απόφαση της Εθνικής Συνέλευσης της Τροιζήνας. Στις 9 Οκτωβρίου 1831 δολοφονήθηκε έξω από την εκκλησία του Αγίου Σπυριδώνα στο Ναύπλιο, το πρωί, μετά τη λειτουργία, από τον αδελφό του Πετρόμπεη Κωνσταντίνο με το γιό του Γεώργιο Μαυρομιχάλη.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας διακρινόταν για την απέραντη μόρφωσή του και τους τίτλους σπουδών του, παράλληλα με τη διεθνή φήμη μεγάλου πολιτικού και διπλωμάτη. Υπήρξε ένας ένθερμος πατριώτης και ένας διορατικός οργανωτής. Υπήρξε ο θεμελιωτής της δημοτικής εκπαίδευσης στη χώρα μας, που στηρίχτηκε στην αλληλοδιδασκαλική μέθοδο διδασκαλίας^{2,3}.

Αυγουστής Θεριανός³: Σπούδασε Ιατρική στην Πάδοβα και ασκούσε την Ιατρική στη Νάπολη. Υπήρξε θερμός οπαδός του Βοναπάρτη. Κατέφυγε στην Κέρκυρα μετά την επικράτηση των Αυστριακών. Το 1820 μύηθηκε στη Φιλική Εταιρεία και ενεργούσε υπέρ του Αγώνα. Λόγω των φιλελεύθερων φρονημάτων του καταγγέλθηκε στους Άγγλους και κατέφυγε στην Ήπειρο, όπου συνελήφθη από τις τουρκικές δυνάμεις που πολιορκούσαν τον Αλή Πασά. Λόγω της ιατρικής του ιδιότητας δεν εκτελέστηκε, αλλά αναγκάστηκε να προσφέρει ως γιατρός τις υπηρεσίες του στον Χουραΐτ και το στρατό του Σουλτάνου. Μετά το θάνατο του Χουραΐτ, το 1822, κατέφυγε στην επαναστατημένη Ελλάδα και πήρε μέρος σε διάφορες μάχες στη Στερεά Ελλάδα. Πήγε στο πολιορκημένο Μεσολόγγι και λίγο πριν την έξοδο στάλθηκε στα Επτάνησα για να προμηθευτεί τρόφιμα. Το 1827 στάλθηκε αιχμάλωτος στο Ναυαρίνο, κατά την προσπάθεια να έλθει σε συνεννόηση με Γάλλους αξιωματικούς του Ιμπραήμ για να αποστατήσουν. Το 1828 στάλθηκε αιχμάλωτος στην Αλεξάνδρεια, όπου και πέθανε από τις κακουχίες και τα βασανιστήρια³.

Λίγο πριν από την έξοδο του Μεσολογγίου έλαβε εντολή να βγει από την πόλη και να μεταβεί στα Επτάνησα για προμήθεια τροφίμων.

Μαυρίκιος Βικέντιος Ρωμάνος³: Κατάγονταν από την Κέρκυρα και ήταν πτυχιούχος γιατρός. Πήγε εθελοντικά στο Μεσολόγγι, τον Αύγουστο του 1825 για να προσφέρει βοήθεια στους πολιορκημένους. Γράφει γι' αυτόν η εφημερίδα Ελληνικά Χρονικά του Μεσολογγίου (Εικ. 2): *Σήμερα έφθασεν ενταύθα ο εξοχώτατος ιατροχειρουργός κύριος Βικέντιος Μαυρίκιος Ρωμάνος, φέρων από Κέρκυραν διάφορα ιατρικά της τέχνης του και πανικά αναγκαία δια τους πληγωμένους, προσφερόμενα δωρεάν παρά του εν Κερκύρα φαρμακοπωλείου κυρίου Δ. Κ.*⁹ Λίγο πριν από την έξοδο του Μεσολογγίου έλαβε εντολή να βγει από την πόλη και να συνοδεύσει, τον Ιανουάριο του 1826 τραυματίες του στόλου και της φρουράς στην Ύδρα¹⁷. Στα ιστορικά ημερολόγια του Γεωργίου Σαχτούρη, αναγράφεται στις 3 Απριλίου του 1826, μια εβδομάδα πριν από την έξοδο του Μεσολογγίου, η βοήθεια του γιατρού Ρωμάνου προς τα πληρώματα των πλοίων: *...Εις όλα σχεδόν τα πλοία μας εσκοτώθηκαν και ελαβώθηκαν πολλοί. Προς τας ώρας 12 ήλθεν ο χειρουργός ιατρός δια να ιδη εάν έχομεν λαβωμένους να τους επισκεφθή, καθώς το ίδιον έκαμεν και εις όλα τα καράβια...*³⁹.

Τζιάπας ή Τσιάπας Δούκας Γρηγόριος: Ήταν ιατροχειρουργός. Έλαβε μέρος στην πολιορκία του Μεσολογγίου και σκοτώθηκε κατά την έξοδο μαζί με την οικογένειά του⁴².

Ιδιαίτερη ομάδα αποτελούν οι Κερκυραίοι που μύηθηκαν στη Φιλική Εταιρεία εκτός Κερκύρας, άλλοι στη Ρωσία, στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και την Κωνσταντινούπολη, όπως ο γιατρός Μαυρομάτης Επαμεινώνδας (γιός του καθηγητή Νικόλαου Μαυρομάτη)²⁴, ο Ιωάννης Λυμπεράκης: Μυήθηκε Φιλικός στις 6 Σεπτεμβρίου του 1818 στην Κωνσταντινούπολη από τον Ιωάννη Πολυχρονιάδη⁴⁶. Προσέφερε κατά τη μύηση 3 φλουριά. Τον αναφέρει ένας από τους συναρχηγούς της Φιλικής, ο έμπορος Παναγιώτης Σέκερης.¹⁰

Κεφαλλήνιοι γιατροί

Δαλλαπώρας Νικόλαος: (1767-1860)⁴⁵. Από το Λη-

³ Οι Έλληνες αυτοί οπλαρχηγοί, οι οποίοι βρίσκονταν στην στρατιωτική υπηρεσία των Άγγλων, είχαν απολυθεί μετά το τέλος των πολέμων και δεν πήραν καμία οικονομική ενίσχυση^{10,34}.

⁹ Πρόκειται για τον φαρμακοποιό Δανιήλ Κόλλα³.

¹⁰ Ο Παναγιώτης Σέκερης υπήρξε αγωνιστής που αφήφισε τις διώξεις και τους αποκλεισμούς του Άγγλου Αρμυστή στην Κέρκυρα⁶.

ξούρι από τους γονείς Αντώνιο και Καλομοίρα Μάνεση. Σπούδασε ιατρική στην Πάδοβα και υπήρξε μαθητής του Άγγελου Δαλλαδέτσιμα, ο οποίος τον εκτιμούσε για την αγάπη του στην επιστήμη. Είχε πολλές γνώσεις φυσικής και φιλολογίας. Διακρίθηκε από τους πρώτους μεταξύ των Επτανησίων, ως γιατρός, φαρμακολόγος, χυμικός και ιατροφιλόσοφος. Τις πρώτες του σπουδές έκανε στον τόπο του με διδασκάλους του τους λόγιους Χαραλάμψη Λαγκούση Φλώριο και Φαράνδο Χοϊδά, ο οποίος του ενέπνευσε και την ιατρική κλίση, της οποίας τα στοιχεία δίδαξε σ' αυτόν για μια τριετία. Άσκησε την ιατρική στην Κεφαλλονιά, όπου επέστρεψε το 1794. Είχε επίσης αναπτύξει μεγάλο φιλανθρωπικό έργο. Εξελέγη βουλευτής του Α', Β' και Γ' κοινοβουλίου⁴⁸. Διετέλεσε πάρεδρος, δηλαδή σύμβουλος του Άγλου διοικητή Shummel Ketel το 1814 μαζί με τους έγκριτους πολίτες Β. Καρύδη, Μαρ. Πνιατόρο και Μαρ. Βέγια, αλλά και δικαστής δια τον ευθύ χαρακτήρα του και τις πολλές νομικές γνώσεις του. Το 1817 διορίστηκε μέλος του Προκαταρκτικού συμβουλίου της νήσου (Consilio primario) και γραμματέας της Διοίκησης το 1818, υπουργήματα υψηλά για το τότε καθεστώς. Υπήρξε αντεπιστέλλον μέλος της πρώτης Ιονίου Ακαδημίας, που συνεστήθη το 1808 στην Κέρκυρα, από τους Γάλλους, καθώς και των ιατρικών συλλόγων Βενετίας, Πάδοβας και της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών⁴⁸. Είχε υπηρετήσει τον αγώνα της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Ήταν ερευνητής και γλωσσολόγος. Είχε πολλές γνώσεις φιλολογίας, φαρμακολογίας, φυσικής και χημείας. Ανάμεσα στα έργα του είναι: 1) Μετάφραση από τα γαλλικά στα ιταλικά του συγγράμματος χημείας του διάσημου Γάλλου Α. Chapsal, με πολλές προσθήκες, *Elementi di Chimica* του G. A. Chapsal, τόμοι V, Venezia, 2) *Nosographia Pathognomonica* (1818), 3) Σύγγραμμα βοτανικής, με τίτλο *prospetto delle piante che si trovano nell' isola di Cefalonia e che si possono adoprare a titoli di rimedii ed alimenti, Τύποις Κυβερνήσεως*, Corfu 1821.

Πρώτος ασχολήθηκε με τη βοτανική της Κεφαλονιάς. Η μονογραφία του περιλαμβάνει για τις ιαματικές ή θρεπτικές ιδιότητες διακοσίων πενήντα φυτών, τα οποία ο ίδιος με επιτόπιες έρευνες και μελέτες ανακάλυψε. Δεν σκόπευε να συγγράψει βοτανική, αλλά μάλλον ένα πρακτικό πονημάτιο ως εφόδιο για τους συμπολίτες του γιατρούς, όπως ο ίδιος λέει στην εισαγωγή του. Πράγματι βρήκε ιαματικές ιδιότητες σε πολλά φυτά της νήσου, τα οποία μεταχειριζόταν αποκλειστικά σε αφεψήματα ή σε πηλές και έδωσε έτσι σημασία και κύρος σε πολλά πρακτικά φάρμακα της λαϊκής θεραπευτικής. Το έργο αυτό έχει και γλωσσική σημασία, διότι διασώζει και τα λαϊκά

δημώδη ονόματα των φυτών, στα οποία έδωσε ο συγγραφέας τις επιστημονικές λατινικές ονομασίες, 4) *Περί παιδων αγωγής*, Αθήναι, 1846, 5) *Περί της ευλόγου ανατροφής των παιδων*, εκ των του Ούφελανδ, εν Αθήναις 1846. Προτάσσει μακρό πρόλογο για την αγωγή των παιδιών στην Κεφαλλονιά, 6) *Μελέτη των κλιματολογικών συνθηκών και της επιδράσεως επί της υγείας της τοποθεσίας Ταφιάς στη Κεφαλλονία*, 7) *Διατριβή σχετικά με τα ερωτήματα της Ιατρικής Ακαδημίας Αθηνών σχετικά με το θεϊκό άλας και τις ιατρικές του αρετές στην κλινική πράξη*, «*Dissertazioni sui quesiti dell Accademia di medicina d' Atene riguardante il solfatp di clinico e le sue virtù mediche*», στο *Giornale medico di Venezia*, Venezia, 1856. Η διατριβή αυτή βραβεύτηκε, 8) *Ιατρική θεραπεία του ελαίου του σίτου, ως φαρμάκου για ορισμένα είδη έρπητα*, «*Trattenimento medico sull olio di frumento quale farmaco di alcune specie d' erpete*», στο *Giornale medico di Venezia*, Venezia, 1856, 9) *Πρακτικές εκτιμήσεις για το εμβόλιο*, «*Considerazioni prachiche sulla vaccina*» νβκξω νχζλκ/, στο *Giornale medico di Venezia*, Venezia, 185845.

Βαλσαμάκης Νικόλαος: (1777-). Από Πεσσάδες Λειβαθούς. Σπούδασε ιατρική στην Ιταλία και μετέβη στις Κυδωνιές της Μ. Ασίας, όπου έγινε μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Μετά την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης μετέβη στη Σύρο και τα Ψαρά, όπου συμμετείχε στον αγώνα. Εξάσκησε την ιατρική στην Εγγύς Ανατολή.

Βαλσαμάκης Μαρίνος: Ήταν ανηψιός του Νικολάου Βαλσαμάκη. Εξάσκησε την ιατρική στις Κυδωνιές της Μ. Ασίας και έγινε Πρόεδρος των μελών της Φιλικής Εταιρείας.

Γερακάρης Νικόλαος (1782-1842): Γεννήθηκε στην Κεφαλονιά. Σπούδασε ιατρική στην Πάδοβα. Όταν επανήλθε στα Επτάνησα, μετά τις σπουδές του, έγινε μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Υπήρξε διαπρεπής γιατρός και πολεμιστής. Άνοιξε και φαρμακείο στην Πάτρα. Πολέμησε στο φρούριο των Πατρών κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Τρίπολης και στη μάχη του Λάλα το 1821. Το 1825, προήχθη εις Χιλίαρχο. Υπηρέτησε και ως γιατρός στο νοσοκομείο του Ναυπλίου. Το 1826 κατόρθωσε να εισέλθει με εθελοντικό σώμα στην Ακρόπολη των Αθηνών. Υπήρξε φίλος του Καποδίστρια. Διορίστηκε μέλος της επιτροπής Υγείας, δικαστής στην Αίγινα και το 1830 Κυβερνήτης του Άργους και του Ναυπλίου⁴⁸.

Δημήτριος Τυπάλδος-Χαριτάτος (1791-1872)³⁷: Γεννήθηκε στο Λυξούρι, στην Κεφαλονιά, σπούδασε Ιατρική

στην Πάδοβα και στο Παρίσι. Όταν ξέσπασε η Επανάσταση, έφυγε από το Παρίσι και ήλθε στην Ελλάδα τον Αύγουστο του 1821. Οργάνωσε ένα σώμα 100 εθελοντών από συμπατριώτες του από την Κεφαλονιά και έλαβε μέρος στις μάχες για την κατάληψη της Τριπολιτσάς. Πολέμησε επίσης στο πλευρό πολλών σπλαρχηγών στο Μεσολόγγι, στην Πάτρα, στην Κόρινθο, την Κάρυστο και το Αγρίνιο. Διορίστηκε, το 1828, από τον Υψηλάντη αρχίατρος του στρατού. Στο στρατό είχε το βαθμό του Χιλίαρχου και Επίατρου Φάλαγγας¹³. Μετά την απελευθέρωση μετέβη στην Κεφαλονιά, όπου και εργάστηκε ως χειρουργός. Λόγω όμως του κινδύνου να συλληφθεί και να φυλακιστεί από τους Άγγλους για τις φιλελεύθερες και πατριωτικές του ιδέες έφυγε και πήγε στην Αίγυπτο, όπου υπήρξε ιδιαίτερος γιατρός του αντιβασιλέα της Αιγύπτου. Εξάσκησε ακόμη με επιτυχία την Ιατρική στην Κωνσταντινούπολη, Οδησό και τη Βραΐλα. Πέθανε στην Κεφαλονιά. Τιμήθηκε με το Αριστείο του Αγώνα και με τον Αργυρό Σταυρό του Τάγματος του Σωτήρος για τις υπηρεσίες του στην Επανάσταση³⁸.

Γεώργιος Κοζάκης-Τυπάλδος: Γεννήθηκε στο Ληξούρι της Κεφαλονιάς, όπου τελείωσε τα εγκύκλια μαθήματα. Φοίτησε στη σχολή των Κυδωνιών, κοντά στον Βενιαμίν τον Λέσβιο. Στη συνέχεια σπούδασε Ιατρική στην Πάδοβα και το Παρίσι, όπου έλαβε το δίπλωμα του ιατροφιλόσοφου. Στο Παρίσι γνώρισε τον Αδαμάντιο Κοραή. Επηρεασμένος από στις αρχές του Διαφωτισμού μετέφρασε στα ελληνικά ευρωπαϊκά επιστημονικά βιβλία, μεταξύ των οποίων μια διδακτορική διατριβή για τους χολερικούς πυρετούς, ενώ έγραψε και ο ίδιος μια ιατρική πραγματεία για τη χημική προφύλαξη για την προστασία από την πανώλη¹⁵. Άσκησε την Ιατρική στη Μολδαβία, όπου εγκαταστάθηκε μετά το Παρίσι. Το 1820 μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία⁴⁶ στο Κισνόβιον¹¹, συνεργάστηκε με τον Δημήτριο Υψηλάντη κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας για την εξέγερση στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και έλαβε μέρος ως γιατρός και πολεμιστής. Στις 24 Φεβρουαρίου του 1821, με την αρχή της Ελληνικής Επανάστασης, κυκλοφόρησε η προκήρυξη Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος, η οποία αποτελεί και την επίσημη κήρυξη του Ιερού Αγώνα, τυπωμένη στο Ιάσιο, και η οποία καλούσε όλους τους Έλληνες να πολεμήσουν. Ο δημιουργός αυτής ήταν ο Γεώργιος Κοζάκης- Τυπάλδος, ο οποίος, εκτός

από την ιατρική του ιδιότητα ήταν και λόγιος³. Μετά την καταστολή της Επανάστασης στις Ηγεμονίες, ακολούθησε τον Υψηλάντη προς την επαναστατημένη Ελλάδα. Στη συνέχεια πήγε μαζί του στην Τεργέστη για να επιβιβαστεί σε πλοίο με προορισμό την Πελοπόννησο. Στην Πελοπόννησο που ακολούθησε τον Υψηλάντη, υπήρξε ο προσωπικός του γιατρός. Όταν μετά βρέθηκε στην Ελβετία, συνεργάστηκε με τον Καποδίστρια για την ηθική και την υλική στήριξη του Αγώνα. Το 1837 εκλέχτηκε μέλος της Εθνοσυνέλευσης. Το 1842 ανέλαβε την οργάνωση και τη διεύθυνση της Εθνικής Βιβλιοθήκης και του Νομισματικού Μουσείου και το 1861 εκλέχτηκε γεροϋσιαστής³.

Αντώνιος Πανάς: Γεννήθηκε στην Κεφαλλονιά. Υπήρξε φίλος και συνεργάτης του Ιωάννη Κωλέττη. Κατά το τέλος του 1821, ή στις αρχές του 1822, ήλθε στην επαναστατημένη Ελλάδα. Κατά τη διάρκεια του Αγώνα υπηρέτησε σε διοικητικές θέσεις και εκτελούσε δικαστικά καθήκοντα³.

Χαράλαμπος (Ρόκος) Μεταξάς: Υπήρξε γιατρός της Κεφαλονιάς και ήταν αδελφός του αγωνιστή και σημαντικού πολιτικού της Επανάστασης, Κωνσταντίνου Μεταξά. Βοήθησε τον Αγώνα με μεγάλα χρηματικά ποσά προς τους αγωνιστές του Αιτωλικού και συνέδραμε οικογένειες Σουλιωτών που είχαν καταφύγει στην Κεφαλονιά. Υπέστη και αυτός και η οικογένειά του πολιτική δίωξη από τις Αγγλικές Αρχές του νησιού για την υποστήριξή του προς τους επαναστατημένους Έλληνες³⁸.

Ζακύνθιοι γιατροί:

Αναστάσιος Κορνήλιος: Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο το 1761 και πέθανε το 1825²¹. Σπούδασε Ιατρική στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβα. Στα χρόνια της Επτανήσου Πολιτείας υπήρξε Πρόξενος από 22 Σεπτεμβρίου 1803 μέχρι και 8 Μαΐου 1807³⁶. Μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία, από τον Ηλία Χρυσοσπάθη, στρατιωτικό και απόστολο της Εταιρείας, σε ηλικία 57 ετών, στις 28 Αυγούστου του 1818 στην Καλαμάτα, όπου ζούσε μόνιμα. Ο Κορνήλιος υπήρξε συντάκτης του πρώτου επίσημου εγγράφου της Επανάστασης. Ήταν η προκήρυξη με τίτλο: Προειδοποίησης προς τας Ευρωπαϊκάς Αυλές, που συντάχθηκε στις 23 ή 28 Μαρτίου 1821 και έχει την υπογραφή του Πετρό-

¹¹ Κισνόβιο Βεσσαραβίας, ή Κισινιόφ, (Chisinau). Ήταν η μεγαλύτερη πόλη της Μολδαβίας, https://greek_greek.en-academic.com /220177/Κισινιόφ_ή_Κισνόβιο¹⁸.

μπεη Μαυρομιχάλη. Με αυτή την προκήρυξη η Μεσσηνιακή Σύγκλητος, της οποίας ο Κορνήλιος ήταν μέλος, από τον Μάρτιο του 1821, ενημέρωνε τις κυβερνήσεις της Δύσης για το ένοπλο κίνημα των Ελλήνων, ζητώντας παράλληλα τη στήριξή τους¹². Στα τέλη Απριλίου του 1821, ο Κορνήλιος έγραψε ένα Αντίγραφο εκ του πρωτοτύπου, χειρόγραφο, για να το επισυνάψει σε μια επιστολή προς τον αδελφό Πέτρο Σκυλίτση-Ομηρίδη, επίσης Φιλικό, με τον οποίο μοιραζόταν τον ενθουσιασμό, την αγωνία και τις απογοητεύσεις των μεγάλων και κρίσιμων στιγμών¹⁹. Με την ιδιότητα του πληρεξουσίου της Μεσσηνιακής Συγκλήτου συμμετείχε στη Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρους το 1823 και ειδικότερα στην επιτροπή που κατάρτισε τον υποθετικό λογαριασμό, δηλαδή τον προϋπολογισμό εσόδων και εξόδων των μέχρι τότε απελευθερωμένων εδαφών²⁶.

Καλύβας Νικόλαος: (1765-1830). Σπούδασε ιατρική και Μαθηματικά στην Πετρούπολη, στο στρατιωτικό κολλέγιο Ελληνοπαίδων, επί Αικατερίνης Β'. Στη Ρωσία υπηρέτησε ως στρατιωτικός γιατρός και για τις υπηρεσίες του τιμήθηκε με το παράσημο της Αγίας Άννας^{3, 21}. Δίδασκε μαθηματικά και ήταν ο πρώτος που συνέταξε ελληνική άλγεβρα, τριγωνομετρία και διαφορικό υπολογισμό, τα οποία όμως έμειναν ανέκδοτα³.

Παράλληλα ασκούσε και την ιατρική. Υπήρξε ένας από τους πρώτους Φιλικούς και βοήθησε πολύ την Επανάσταση του 1821. Μυήθηκε το 1819 στη Ζάκυνθο, από τον έμπορο Ιωάννη Ασημακόπουλο, ή κατά τον ιστορικό Ντίνο Κονόμο, από τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, με τον οποίο συνδεόταν με στενή φιλία²². Ο Καλύβας, μύησε 31 άτομα στους κόλπους της Φιλικής Εταιρείας. Μεταξύ αυτών, τους πρώτους μήνες του 1819 μύησε και τον γιατρό και προϊστάμενο του λοιμοκαθακτηρίου Ζακύνθου Κωνσταντίνο Δραγώνα και μαζί με τον επίσης δραστήριο γιατρό Φραγκίσκο Καρβελά μύησαν και το Διονύσιο Σολωμό²³. Φυλακίστηκε από τους Άγγλους, για πολλούς μή-

νες, στο κάστρο του νησιού, μαζί με το γιατρό Διονύσιο Ταγιαπιέρα και το γιατρό-φαρμακοποιό Διονύσιο Δημούλιανο, λόγω των επαναστατικών του ιδεών, όταν κηρύχτηκε η Επανάσταση. Μετά όμως την αποφυλάκισή του συνέχισε να συμμετέχει στις δραστηριότητες των Φιλικών της Ζακύνθου. Διετέλεσε μέλος της δεύτερης Εφορίας των Φιλικών Ζακύνθου, μαζί με τον γιατρό Φραγκίσκο Καρβελά και τον έμπορο Ιωάννη Στεφάνου³. Ήταν ένας από τους πολλούς γιατρούς που εργάστηκαν με ζήλο προεπαναστατικά και κατά την Επανάσταση, για την εκπαίδευση των νέων, ως δάσκαλοι, ως ιδρυτές σχολείων, ως συγγραφείς διδακτικών βιβλίων. Υπήρξε δραστήριος Φιλικός, που υπηρέτησε περισσότερο την εκπαίδευση και λιγότερο την ιατρική³.

Διονύσιος Δαμουλιάνος: Σπούδασε Ιατρική στην Πάδοβα και ασκούσε το επάγγελμα του φαρμακοποιού στη Ζάκυνθο. Μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία από τον γιατρό Νικόλαο Καλύβα. Προσέφερε φάρμακα και μεγάλα χρηματικά ποσά για τις ανάγκες του Αγώνα. Ιδιαίτερα βοήθησε κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Μεσολογγίου, όπου έστειλε μεγάλες ποσότητες φαρμάκων και επιδέσμων. Για την πατριωτική του δραστηριότητα φυλακίστηκε το 1821 από τους Άγγλους²¹.

Ιωάννης Κορκός: Από τη Ζάκυνθο. Ήταν γιατρός και φαρμακοποιός. Σπούδασε Ιατρική και Φιλοσοφία στην Πίζα και στις 12 Ιουνίου του 1821 έλαβε το πτυχίο του ιατροφιλοσόφου, και αναγράφεται στις καταστάσεις ως *Giovanni di Niccolo Corco-Zante-F.M.*⁴⁰. Βοήθησε τον αγώνα με μεγάλα χρηματικά ποσά και αποστολές φαρμάκων. Πρωτοστάτησε σε όλες τις πατριωτικές ενέργειες μαζί με τους Φιλικούς της Ζακύνθου^{21, 3}. Ο Κορκός ήταν πολύ φίλος με τον Διονύσιο Σολωμό, ο οποίος με συστατική επιστολή του προς τον Γκίλφορντ, στις 8 Δεκεμβρίου του 1826, του ζητά να προσλάβει στο Πανεπιστήμιο τον φίλο του Κορκό, ο οποίος επέστρεψε στην πατρίδα του μετά

¹² Κ Μερικά στοιχεία από την πρωτότυπη διακήρυξη: *Προϊδοποίησις προς τας Ευρωπαϊκάς Αυλάς εκ μέρους του φιλογενούς στρατηγού των σπαρτιατικών στρατευμάτων Πέτρου Μαυρομιχάλη, και της εν Καλαμάτα μεσσηνιακής συγκλήτου Ο ανυπόφορος ζηγός της οθωμανικής τυραννίας εις το διάστημα ενός, και επέκεινα εώνος κατήνησεν εις μίαν ακμήν, όστε να μην μήνη άλλο εις τους δυστυχείς Πελοποννησίους Γρεκούς ειμή μόνον η πνοή, και αυτή διά να ωθή κυρίως τους εγκαρδίους των αναστεναγμούς. Εις τοιαύτην αθλίαν ώντες κατάστασιν υστερημένοι από όλα τα δικάιά μας με μίαν γνώμην ομοφώνως απεφασίσασμεν να λάβωμεν τα άρματα, και να ορμήσωμεν κατά των τυράννων....*

Αι χείρες μας, οπού ήτον δεδεμένα μέχρι του νυν από τας σιδηράς αλήσους της βαρβαρικής τυραννίας ελύθησαν ήδι, και υψώθησαν μεγαλοψύχως προς όλεθρον της βδελιράς τυραννίας, και έλαβον τα όπλα κατά των τυράννων μας.... Η κεφαλή μας η κλίνουσα τον αυχένα υπό τον ζυγόν, τον απείναξε, και άλλο δεν φρωνεί ειμή την ελευθερίαν.... Εν ενί λόγω όλοι απεφασίσασμεν ή να ελευθερωθώμεν, ή να αποθάνωμεν. Προσκαλούμεν την συνδρομήν, και βοήθειαν όλων των εξευγενισμένων Ευρωπαϊκών Γενών, όστε να δυναθώμεν να φθάσωμεν ταχύτερον εις τον ιερόν, και δίκαιον σκοπόν μας, και να λάβωμεν τα δικάιά μας, να αναστήσωμεν το τεταλεπορημένον Ελληνικόν Γένος μας. Δικαίω τω λόγω η μήτηρ μας Ελλάς, εκ της οποίας και μεις εφωτίσθητε, απαιτεί όσον τάχυ την φιλόανθρωπον συνδρομήν σας και διά χρημάτων, και διά όπλων, και διά συνβουλής, της οποίας εσμέν ευέλπειδες, ότι θέλει αξιωθώμεν, και ημείς θέλομεν σας ομολογεί άκραν υποχρέωσιν, και εν καιρώ θέλομεν δίξει και πραγματικώς την υπέρ της συνδρομής σας ευγνωμοσίην μας. Εκ του σπαρτιατικού στρατοπέδου της Καλαμάτας 28 μαρτίου 1821

Πέτρος Μαυρομιχάλης Αρχιστράτηγος του σπαρτιατικού, και μεσσηνιακού στρατού¹⁹.

τις σπουδές του στην Ιταλία. Από την επιστολή αυτή βλέπουμε την εκτίμηση του Σολωμού προς το πρόσωπό του. Γράφει σχετικά: *...Ούτε θέλω να σας αποκρύψω ότι είχα στο νου μου να σας μιλήσω τελευταία για κάτι που πρέπει, νομίζω, να σας ενδιαφέρει πολύ, εφόσον είναι κάτι που έχει να κάνει με το πανεπιστήμιό σας. Πρόκειται για το εξής: Επειδή διαπιστώσατε την ανάγκη να ανατεθούν περισσότερα από ένα μαθήματα στον κάθε καθηγητή, θα ήθελα να σας προτείνω για την Ιατρική έναν δικό μας από τη Ζάκυνθο, ο οποίος και για τις επιστημονικές γνώσεις και για την ακεραιότητα του ήθους του είναι ένας από τους πιο εξαιρετικούς της πόλης. Είναι ο γιατρός κύριος Ιωάννης Κορκός, του οποίου η φιλία με τιμά, ικανότατος ελληνοεπίστης και με πρόσφατες σπουδές που τελείωσε εδώ και τρία χρόνια στα πανεπιστήμια της Ιταλίας. Αν το κρίνετε σωστό να τον χρησιμοποιήσετε, σας διαβεβαιώνω πως θα προσθέσετε ένα νέο κόσμημα στο Πανεπιστήμιό σας κι εγώ θα χαρώ πάρα πολύ γι' αυτό.....*

Ο αφοσιωμένος φίλος

Διονύσιος Σαλαμών¹⁴.

Ο Κορκός τελικά δεν προσλήφθηκε γιατί υπηρετούσαν ήδη δύο καθηγητές της Ιατρικής και είχαν προταθεί για διορισμό άλλοι δύο¹⁴.

Στυλιανός Μιχαλίτσας: Φυλακίστηκε το 1821 στο κάστρο του νησιού για τη στήριξη του προς τους αγωνιστές της Επανάστασης. Η Αστυνομία υπό τον Πέτρο Τζεν στις 22 Οκτωβρίου 1821 τον φυλάκισε μαζί με πενήντα εφτά επιφανείς Ζακυνθούς, γνωστούς για τα πατριωτικά τους φρονήματα, μεταξύ των οποίων ήταν οι γιατροί Διονύσιος Ταγιαπιέρας και Νικόλαος Καλύβας .

Δημήτριος Πελεκάσης: Υπήρξε στενός φίλος του Διονύσιου Σολωμού. Ήταν λόγιος και ιατροφιλόσοφος, μέλος της Φιλικής Εταιρείας και προσέφερε μεγάλη οικονομική βοήθεια στον Αγώνα²¹.

Διονύσιος Πλατυμέσης: Γιατρός και Φιλικός. Είχε μνηθεί από τον γιατρό Νικόλαο Καλύβα²¹. Το 1820 φυλακίστηκε για τη δράση του στον Αγώνα, από τους Άγγλους²⁰.

Βούτος Παύλος: (1780-). Σπούδασε ιατρική στην Ιταλία. Υπήρξε διάσημος ιατροχειρουργός και πατριώτης. Διέθεσε σημαντικό χρηματικό ποσό για την Επανάσταση

του 1821.

Σιγούρος Μαρίνος: (1791-1841). Ιατροχειρουργός. Σπούδασε στην Ιταλία και τη Γαλλία. Διετέλεσε Αρχίατρος Ζακύνθου. Ήταν Φιλικός και φίλος του Διονύσιου Σολωμού και του Γεώργιου Τερτσέτη. Έδρασε στον Αγώνα, μαζί με τους άλλους Φιλικούς της Ζακύνθου, προσφέροντας οικονομική βοήθεια για την Επανάσταση²¹.

Γεώργιος Ρώσσης ή δε Ρώσσης: Υπήρξε φίλος του Σολωμού και Φιλικός. Σπούδασε Ιατρική και Νομικά στην Πάδοβα Τον Μάρτιο του 1821 υπήρξε από τους πρωτοστάτες στη συγκέντρωση υπογραφών για την πολιτική του Μαίτλαντ³.

Αβραμιώτης Διονύσιος: (1770-1835). Σπούδασε ιατρική στην Πάδοβα και άσκησε την ιατρική στη Ζάκυνθο. Ήταν γιατρός του Βελή Πασά. Ασχολήθηκε επί πλέον με την Ιστορία και την Αρχαιολογία. Έλαβε μέρος σε διάφορες ανασκαφές σε αρχαιολογικούς χώρους, όπως στην Αθήνα, την Ελευσίνα, την Πελοπόννησο. Στο Άργος γνώρισε τον Chateaubriand κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του στην Ανατολή, ο οποίος τον θαύμαζε για τη μόρφωσή του. Λίγο πριν την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 πήγε στην Αθήνα, διορίστηκε πρόξενος της Γαλλίας και εξάσκησε με επιτυχία την ιατρική. Στην Αθήνα, ίδρυσε με άλλους την 'Φιλόμουσο Εταιρεία'¹³ που σκοπό είχε τη μόρφωση και την καλλιέργεια των νέων. Βοήθησε την Ελληνική Επανάσταση. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης γύρισε στη Ζάκυνθο και βοήθησε τους συμπατριώτες του.

Διονύσης Ταγιαπιέρας: (1777-1842)⁴⁸. Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο. Υπήρξε λόγιος και ιατρός. Σπούδασε ιατρική και ζωγραφική στη Γαλλία, όπου γνώρισε τον Κοραή.

Έγινε γιατρός του γιού του Αλή Πασά του Βελή⁴⁸. Έγινε μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Στη Ζάκυνθο συνδέθηκε με το Σολωμό, που τον σατίρισε στο ποίημά του «ιατροσυμβούλιο». Ήταν από τους Ζακυνθινούς γιατρούς που το 1824 είχαν έλθει σε επαφή με τον ευρισκόμενο τότε στο Ναύπλιο πλούσιο Ψαριανό Ιωάννη Βαρβάκη, για να ιδρυθεί εκεί νοσοκομείο.

Στεφάνου Παναγιώτης: (1792-1863). Σπούδασε ιατρική στην Ιταλία και υπήρξε διάσημος ιατροχειρουργός

¹³ Η Εταιρεία των Φιλομούσων στη Βιέννη και την Αθήνα, όπως και το Ελληνόγλωσσο Ξενοδοχείο στο Παρίσι, του οποίου μέλη ήταν και ο Αθανάσιος Τσακάλωφ και ο Νικόλαος Σκουφάς, είχαν πρωταρχικό στόχο την πνευματική αφύπνιση και απώτερο σκοπό την απελευθέρωση των Ελλήνων από τον οθωμανικό ζυγό. Είχαν δηλαδή αυτές οι Εταιρείες σημαντικό ρόλο και στη σύσταση και στην οργάνωση της Φιλικής Εταιρείας³³.

γός. Υπήρξε πατριώτης και διέθεσε σημαντικό χρηματικό ποσό για την Ελληνική Επανάσταση. Τιμήθηκε με το Χρυσό Σταυρό του Σωτήρος, μετά την άφιξη του Όθωνα, στο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος.

Δραγώνας Κωνσταντίνος: (1780-1858)⁸. Σπούδασε ιατρική στην Πάδοβα. Διορίστηκε από τους Άγγλους υγειονομικός έφορος στο λοιμοκαθαρτήριο της Ζακύνθου και από αυτή τη θέση προσέφερε πολύτιμες υπηρεσίες στον Αγώνα, διότι συναντούσε και φυγάδευε τους επαναστάτες που έφταναν στη Ζάκυνθο και παρείχε καταφύγιο στους πρόσφυγες²³. Ήταν από τους πρώτους φιλικούς της Επτανήσου, μέλος της Επιτροπής Αγώνα Ζακύνθου και αγωνιστής κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης. Μυήθηκε από τον γιατρό Νικόλαο Καλύβα. Έγινε φίλος του Θ. Κολοκοτρώνη. Αποκτώντας την εμπιστοσύνη των Άγγλων κινούνταν άνετα και εκτελούσε τις πιο δύσκολες και εμπιστευτικές αποστολές της Φιλικής Ο ιστορικός Λεωνίδας Ζώης περιγράφει τις πατριωτικές του ενέργειες ως εξής: Αυστηρότατος τηρητής των εν τω Λοιμοκαθαρτηρίω, ου διετέλη προϊστάμενος, των αγγλικών διατάξεων, εγένετο εν αυτώ ο διοργανωτής πάντων των, δήθεν ως ταξιδιωτών, αφικνουμένων επαναστατών Ελλήνων, όπως συνεννοούνται μετά της άνω Επιτροπής περί όλων των εθνικών ζητημάτων. Διεβίβαζε κρύφα τροφάς και πολεμοφόδια κατά την πολιορκίαν Μεσολογγίου¹². Η Γ' Εθνική Συνέλευση τον τίμησε με ειδικό ψήφισμα: Η ευγνωμονούσα πατρίς σας συγκαταλέγει δια του παρόντος επισήμου μεταξύ των γνησιωτέρων τέκνων της και σας ομολογεί αθανάτους τας χάριτας³.

Καρβελάς Φραγκίσκος (του Ιωάννη): (1794-1849)⁴⁸. Γεννήθηκε το 1794 στη Ζάκυνθο, όπου και πέθανε το 1849. Ανήκε σε παλαιά οικογένεια, που εγκαταστάθηκε στη Ζάκυνθο από την Κρήτη μετά το 1669. Σπούδασε ιατρική στην Πάδοβα, έλαβε το δίπλωμα του το 1817 και διακρίθηκε ως γιατρός. Υπήρξε φίλος με τον Βύρωνα, ο οποίος τον προσκάλεσε να τον θεραπεύσει όταν αρρώστησε στο Μεσολόγγι. Υπήρξε από τους εξέχοντες Φιλικούς στη Ζάκυνθο. Ανέπτυξε σημαντική πατριωτική δράση κατά τη διάρκεια του Αγώνα. Κυρίως πρωτοστάτησε στις αποστολές εφοδίων και έστειλε χρήματα στους αγωνιστές της Ρούμελης και του Μοριά. Αλληλογραφούσε με τον Αλέξανδρο Υψηλάντη, τον Καποδίστρια, τον Μαυροκορδάτο, τον Κολοκοτρώνη και άλλους ηγέτες της Επανάστασης. Για τις δραστηριότητές του στον Αγώνα της ανεξαρτησίας ο Όθωνας του απέννησε το Χρυσό Σταυρό του Τάγματος του Σωτήρα³. Ήταν από τους

ιδρυτές του Ιατροχειρουργικού Συλλόγου της Ζακύνθου και γραμματέας του. Φρόντισε για τη σύναψη δανείου της αγωνιζόμενης πατρίδας του από την Αγγλία. Μαζί με τον γιατρό Διονύση Ταγιαπιέρα και το φαρμακοποιό Διονύση Δαμουλιάνο, το 1824 είχε έλθει σε επαφή με τον ευρισκόμενο τότε στο Ναύπλιο πλούσιο Ψαριανό Ιωάννη Βαρβάκη, για να ιδρυθεί εκεί νοσοκομείο³. Είχε λάβει πολλές τιμητικές διακρίσεις και διακρίνονταν για τα ανθρωπιστικά του αισθήματα. Υπήρξε συντάκτης της Ζακυνθινής εφημερίδας 'Μέλλον' και συνεργάτης του περιοδικού 'Μέλισσα'. Συνέγραψε αξιόλογο σύγγραμμα για τη ραχίτιδα, από την οποία υπέφερε και ο ίδιος, όπου ανέφερε δική του εμπειρική θεραπευτική μέθοδο. Ο τίτλος του συγγράμματος ήταν: Considerazioni sulla Rachitide. Memoria di Franc. Carvella. Zacintho. Dottore in Medicina. Padova MDGGGXVII (1817). Το σύγγραμμά του αυτό μεταφράστηκε στα ελληνικά και τα γερμανικά⁴⁸.

Παναγιώτης-Μαρίνος Στεφάνου: (1792-1863)³⁷. Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο. Σπούδασε Ιατρική στην Πίζα και έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής το 1810. Στη συνέχεια πήγε στο Παρίσι όπου έμεινε τρία χρόνια και τελειοποίησε την ιατρική επιστήμη. Άσκησε με επιτυχία την ιατρική στη γενέτειρά του, όπου επέστρεψε το 1813, ως ιατροχειρουργός. Συνέβαλε στην καταπολέμηση της χολέρας στη Ζάκυνθο. Αναμείχθηκε στις προεπαναστατικές ενέργειες και μυήθηκε στη Φιλική Εταιρία το 1819, πιθανόν από τον Νικόλαο Καλύβα. Διακρίθηκε για τη μόρφωσή του και τον πατριωτισμό του και προσέφερε πολλά στον αγώνα της ανεξαρτησίας των Ελλήνων. Σε πολλά έγγραφα του Αγώνα αναφέρεται ως ο ιατρός Στέφανος. Εκλέχθηκε βουλευτής Ζακύνθου στην πρώτη Ιόνιο Βουλή, το 1818²³. Το 1824 συμμετείχε μαζί με τους γιατρούς Διονύσιο Ρώμα και Κωνσταντίνο Δραγώνα στην Επιτροπή Αγώνος της Ζακύνθου, ενώ αλληλογραφούσε με τους σημαντικότερους πρωταγωνιστές της Επανάστασης³. Η Γ' Εθνική Συνέλευση του απένειμε τιμητικό ψήφισμα για τις υπηρεσίες του στην Επανάσταση. Μετά την απελευθέρωση τιμήθηκε με τον Χρυσό Σταυρό του Τάγματος του Σωτήρος. Πέθανε το 1864, 10 ημέρες μετά την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα³.

Λευκάδιοι γιατροί

Στεφανίτσης ή Στεφανίτζης Πέτρος: (1792-1863). Ήταν από την Αγία Μαύρα. Σπούδασε κοντά στους αδελφούς Τρύφου στη Λευκάδα και στην Κέρκυρα έλαβε μα-

θήματα ιατρικής στο Collegio Medico και εξελέγη Γερουσιαστής στα Επτάνησα. Πριν την Ελληνική επανάσταση, το 1815, εναντιώθηκε στα σχέδια του Άγγλου Αρμοστή των Επτανήσων Θωμά Μαίτλαντ, ο οποίος προσπαθούσε να περιορίσει τις ελευθερίες των Επτανήσιων²². Έλαβε μέρος σε μάχες στη Στερεά και μετά στο πολιορκημένο Μεσολόγγι¹¹, όπου υπήρξε κυρίαρχη μορφή. Βρέθηκε στο Μεσολόγγι από το 1821 μέχρι την έξοδο, προσφέροντας ιατρικές υπηρεσίες και συμμετέχοντας στην άμυνα της πόλης³. Ο ίδιος γράφει στα απομνημονεύματά του (Εικ. 3): *Ευθύς λοιπόν κατά την Δυτικήν Ελλάδα ενεπλήχθη εις όλας τας ανάγκας και τας τύχας των στρατευμάτων. Μετά την δυστυχή μάχην του Πέτα, Ιουνίου 1822, εχρειάσθη να υπάγω εις το Μοναστήριον Βροχότινον της Κοιμήσεως, επάνω από το Μοναστηράκι, επαρχία Βονιτζής, όπου εσύστησα νοσοκομείον δια τους εις την μάχην πληγωμένους, με την ιατρικήν και με όλα τα αναγκαία ιατρικά εξ ιδίων μου εξόδων. Αλλά τη 20 Ιουλίου του αυτού έτους (1822) επεληθόντες οι Τούρκοι μας κατεχάλασαν, και μόλις με μέγαν κίνδυνον της ζωής διεσώθημεν από τας χείρας των, φθάσαντες γυμνοί εις Κόλυμπον, λιμένα της Ζαβέρδας. Εκείθεν, πληρώσας 350 γρόσια, μετεβιβάσθημεν μετά των λοιπών αδελφών εις την νήσον Κάλαμον, όπου με τον αυτόν ζήλον ιάτρευα τους ασθενούντας ομογενείς, μεταχειριζόμενος τα ιατρικά οπού μυστικώς με είχε στείλει ο αδελφός μου εις έν κιβώτιον... Κατ' εκείνας τας επειγούσας ανάγκας πρέπει να σημειωθεί ότι, εν ώ έκαστος έκαμνεν όπως ημπορεί το προς την πατρίδα χρέος του, έστειλαν και οι Λευκάδιοι από την νήσον των με μεγάλην μυστικότητα, βοήθειαν εις Μεσολόγγιον 2.000 τάληρα, δια Ιθάκης⁴³.*

Είχε συνδεθεί φιλικά με τον Βύρωνα, ο οποίος του είχε χαρίσει και το σπαθί του. Έλαβε δε μέρος στην έξοδο του Μεσολογγίου⁴⁸. Οι Μεσολογγίτες, το Δεκέμβριο του 1825, τον ονόμασαν πολίτη της πόλης, ως αναγνώριση των υπηρεσιών του³. Ο Νότης Μπότσαρης είπε γι' αυτόν: *Ιδού ο αξιότερος όλων. Αυτός έκαμεν όσα δεν εκάμαμεν ημείς όλοι. Επολέμα και ιάτρευεν^{4, 17, 43}. Το 1826 συμμετείχε στην Επιτροπή του Επτανησίου Σώματος, μια επιτροπή που είχε συσταθεί στο Ναύπλιο για να προσφέρει οικονομική ενίσχυση στους ασθενείς και τραυματίες Επτανήσιους, αλλά και να οργανώσει στρατιωτική μονάδα από αυτούς. Υπηρέτησε στο στρατιωτικό νοσοκομείο του Ναυπλίου μέχρι την εποχή του Καποδίστρια. Το 1828 υπηρέτησε ως γιατρός του δημοσίου, στο Ναύπλιο. Μετά την μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα, έφυγε από το Ναύπλιο και άσκησε την ιατρική στη νέα πρωτεύουσα, μέχρι το θάνατό του¹³. Μετά την ελληνική επανάσταση δαπάνησε μεγάλα ποσά για την έκδοση διαφόρων βιβλίων και συγγραμμάτων, μεταξύ των οποίων ήταν η τετρά-*

τομη αλληλογραφία του Καποδίστρια. Με τη διαθήκη του άφησε την περιουσία του στη Ριζάρειο Σχολή³.

Αθανάσιος Πολίτης: Γεννήθηκε στη Λευκάδα. Έλαβε τα εγκύκλια μαθήματα στην Κέρκυρα όπου το 1805 ως μαθητής βραβεύτηκε από τον Καποδίστρια. Σπούδασε Ιατρική στην Πάδοβα και Φυσικές Επιστήμες στο Παρίσι, με υποτροφία που έλαβε από τη Φιλόμουσο Εταιρεία της Βιέννης. Το 1819 ίδρυσε στην Κέρκυρα χημικό εργαστήριο και ο Καποδίστριας του χορήγησε 5.000 φράγκα για να εξοπλίσει καλύτερα το εργαστήριό του. Την ίδια χρονιά ίδρυσε στην Κέρκυρα το πρώτο σχολείο αλληλοδιδασκαλίας στα Επτάνησα. Υπήρξε από τους πρωτοπόρους για τη διάδοση της αλληλοδιδασκαλίας μεθόδου διδασκαλίας στον ελληνικό χώρο, έγραψε σχετικό άρθρο στο περιοδικό Ερμής ο Λόγιος και συνεργάστηκε με τον πρωτοπόρο της μεθόδου Γεώργιο Κλεόβουλο και εισήγαγε την αλληλοδιδασκαλία στα σχολεία της Επτανήσου. Υπήρξε δραστήριο μέλος της Φιλικής Εταιρείας και στις αρχές του 1821 πήγε στην Κεφαλονιά, με σκοπό πιθανότατα να μυήσει νέα μέλη. Μεταξύ αυτών ήταν και ο Κεφαλλονίτης αγωνιστής και πολιτικός της επανάστασης Κωνσταντίνος Μεταξάς. Το 1824 διορίστηκε καθηγητής στην Ιόνιο Ακαδημία, όπου δίδαξε Χημεία, Φαρμακολογία και Τοξικολογία³.

Άγγελος Σούνδιας: Μυήθηκε Φιλικός από τον Ιωάννη Ζαμπέλιο. Γράφει σχετικά ο ιστορικός Π. Χιώτης: *Ενώ δε εσκέπτετο ο Ζαμπέλης πως να διαδώσει το μυστήριο προς τους συμπολίτας αυτού και μάλιστα προς πολλούς των εν Λευκάδι και Ιθάκη καταδιωχθέντων υπό του Αλή Πασά Ακαρνάνων και Αιτωλών απροσδοκήτως παρουσιάζεται προς αυτόν ο συμπολίτης αυτού Άγγελος Σούνδιας με οδηγίας των εν Κερκύρα εφορίας των φιλικών. Αμφότεροι δε συνεννοηθέντες μυσταγωγούσι τους θερμότερους και πιστοτέρους συμπολίτας και πολλούς των προσφύγων. Συνιστώνται αυτοί εις επιτροπήν και συγκοινωνούσι μετά των άλλων επιτροπών Κερκύρας, Κεφαλληνίας και Ζακύνθου 1818⁴⁹.*

Γιατροί από την Ιθάκη

Βασίλειος Ζαβός: Υπήρξε γόνος ευγενούς οικογένειας του νησιού. Σπούδασε στην Πάδοβα Ιατρική και Φυσικομαθηματικά. Ήταν γνώστης της Ελληνικής, Λατινικής και Ιταλικής Φιλολογίας. Με την επιστροφή του στην Ιθάκη μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και εργάστηκε για την προετοιμασία της Επανάστασης. Διετέλεσε, επίσης, πρεσβευτής της Γαλλικής Δημοκρατίας στον Αλή πασά των

Ιωαννίνων²⁹. Υπήρξε Βουλευτής στην Ιόνιο Βουλή και εκπροσώπησε τα Επτανήσια κατά τη στέψη του Βασιλιά Γεωργίου Δ΄ της Αγγλίας, το 1820. Μετά τον Αγώνα ασχολήθηκε με την πολιτική και υπήρξε Βουλευτής και μέλος της Επιτροπής για το Σύνταγμα της Ιονίου Πολιτείας. Πέθανε στην Ιθάκη το 183⁶³.

Νικόλαος Μαράτος: Σπούδασε Ιατρική στην Πίζα και το 1823 έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής. Τον ίδιο χρόνο ήλθε στην επαναστατημένη Πελοπόννησο και έδρασε ως γιατρός σε διάφορα στρατιωτικά σώματα. Ο Μαράτος ήταν ένας από τους γιατρούς που έκαναν τη νεκροψία στη σορό του δολοφονημένου Καποδίστρια και συνέταξαν την ιατροδικαστική έκθεση³.

Γιατροί από τα Κύθηρα

Ιωάννης Κλάδος: Προεπαναστατικά υπήρξε ένας από τους 21 σημαντικότερους μνητές της Φιλικής Εταιρείας και από τους σημαντικότερους Φιλικούς. Μυήθηκε από τον Άνθιμο Γαζή, στις 15 Ιουνίου του 1820 στην Ύδρα¹⁴, όπου ασκούσε την ιατρική, έχαιρε μεγάλης εκτίμησης και υπηρετούσε ως υποπρόξενος της Ρωσίας, σε ηλικία 30 ετών²⁸. Ο ίδιος μύησε 10 άτομα. Γράφει σε ιδιόχειρα απομνημονεύματά του: *Ήμην εταίρος. Έκαμον αρκετούς εταίρους. Εκράτησα την ευταξίαν των εταίρων. Επαγρυπνούσα εις την μυστικότητα της Εταιρείας. Έκαμον εταίρους σημαντικώτατα υποκείμενα. Εδέχθην πολιτικά επαγγέλματα δια να ευκολύνω τα της Εταιρείας αναγκαία, παραβλέπων τα της Ιατρικής επιστήμης μου. Εκράτησα την ανταπόκρισιν των εν Πελοποννήσω και άλλων μερών εταίρων. Δια μέσον μου ενεργείτο η δια Κωνσταντινούπολιν των εταίρων ανταπόκρισις. Ανεκάλυψα δύο κατασκόπους του μυστηρίου της Εταιρείας. Ανεκάλυψα την απάτην του Θ. Ν. (πιθανότατα του Θ. Νέγρη)*

υπ' ονόματι επιτρόπου του Υψηλάντη. Επερίθαλψα και ευεργέτησα χρηματικώς Αποστόλους της Εταιρείας...¹⁵. Κατέβαλε ιδιαίτερη προσπάθεια για να οργανώσει την εξέγερση στα Δερβενοχώρια στην περιοχή της Κορινθίας, μαζί με τον αδελφό του, επίσης γιατρό, Μαρίνο Κλάδο. Εξόπλισε με τηλεβόλα, πυροβόλα, ξίφη και πολλά άλλα πολεμοφόδια τους επαναστάτες της Κορινθίας και των Αθηνών, πολλές φορές με δικές του δαπάνες και οργάνωσε την πολιορκία της Ακροκορίνθου, ο ίδιος εφόπλισε με δικά του χρήματα, κατά τον μήνα Απρίλιο, και το πλοίο ο Νέστωρ, που διοικούνταν από τον Υδραίο Κωνσταντίνο Μεθονίτη και το έστειλε στο Σαρωνικό κόλπο κατά του Ακροκορίνθου¹⁶. Ο Ιωάννης και αδελφός του Μαρίνος Κλάδος, μαζί με άλλους Ιθακήσιους, τον Νικόλαο Σιδερικούδη, τον Βασίλη Φώτιο, τον Ιωάννη Μεθεδανόπουλο και τον Βασίλειο Β. Δοντά είχαν συγκροτήσει κατά τη διάρκεια της Ο ίδιος εφόπλισε με δικά του χρήματα, κατά τον μήνα Απρίλιο, και το πλοίο ο Νέστωρ, που διοικούνταν από τον Υδραίο Κωνσταντίνο Μεθονίτη και το έστειλε στο Σαρωνικό κόλπο κατά του Ακροκορίνθου¹⁷. Ο Ιωάννης και αδελφός του Μαρίνος Κλάδος, μαζί με άλλους Ιθακήσιους, τον Νικόλαο Σιδερικούδη, τον Βασίλη Φώτιο, τον Ιωάννη Μεθεδανόπουλο και τον Βασίλειο Β. Δοντά είχαν συγκροτήσει κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, με ορμητήριο τα λιμάνια των Κυθήρων, ένα μικρό στόλο, με σκοπό να κατασκοπεύουν τις κινήσεις του τουρκικού στόλου και να ενημερώνουν τις ναυτικές και τις χερσαίες επαναστατικές δυνάμεις και κυρίως τα στρατηγεία της Επανάστασης στην Πελοπόννησο²⁸. Η ομάδα αυτών των γιατρών πληροφορούσε στις 7 Μαρτίου 1826 τους προύχοντες των Σπετσών για την πτώση του Βασιλαδίου¹⁸. Μαζί με άλλους Ιθακήσιους έστειλε επιστολές προς τα ηγετικά στελέχη της Ελληνικής Επανάστασης και προς τους Φιλικούς για να τους ενημερώνει σχετικά με τις κινήσεις των Μωαμεθανών κατά της Ελλάδας, σύμφωνα με τις πληροφορίες που έφθαναν σ' αυτούς²⁸. Μεταξύ

¹⁴ Στην Ύδρα είχε μετακομίσει ο πατέρας του προ 50 ετών και κατοικούσαν εκεί^{146, 47}.

¹⁵ Τα ιδιόχειρα απομνημονεύματα βρίσκονται στο Αρχείο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας²⁸.

¹⁶ Επειδή την 1η Απριλίου διεκόπη η συγκοινωνία με την Ακροκορίνθο και άρχισε η πολιορκία του φρουρίου, έστειλε από την Ύδρα, όπου βρισκόταν, δύο χαλκά τηλεβόλα μαζί με άλλα πολεμοφόδια, τα οποία έφθασαν στις 3 Απριλίου στην Ακροκορίνθο και έτσι οι Τούρκοι που βρίσκονταν μέσα στο φρούριο παρεδόθησαν. Στις 6 Απριλίου κτύπησαν με τα 2 τηλεβόλα την πύλη του φρουρίου, οι Τούρκοι ταραχθηκαν και έτσι όλη η Κορινθία οπλιστηκε και αρκετοί ένοπλοι προστέθηκαν και έκαναν ισχυρότερη την πολιορκία⁴⁷.

¹⁷ Είχε εφοδιάσει το πλοίο με πολεμοφόδια, τρόφιμα και κανόνια στους πολιορκητές του Ακροκορίνθου^{28, 47, 49}. Λόγω αυτής της επαναστατικής του δράσης μαζί με τους κατοίκους των Κυθήρων, ο Σουλτάνος έδωσε εντολή να σφάξουν στη Σμύρνη 30 Ιθακήσιους που είχαν μεταναστεύσει εκεί²⁸.

¹⁸ Γράφουν σχετικά: *Φιλογενέστατοι προύχοντες της νήσου Σπετσών! Σπεύδομεν να σας κοινοποιήσωμεν την από Ζακύνθου αυτήν την στιγμήν θλιβερωτάτην αγγελίαν της πτώσεως του Βασιλαδίου, ως εκ της έσωθεν κόπιας σασφέστερον βεβαιείσθε. Η εγκάρδιος λύπη την οποίαν αισθανόμεθα και πάσα Ελληνική ψυχή δοκιμάζει εις ταύτην την τρομεράν δυστυχίαν, μας κινεί τα δάκρυα και την δικαιωματικήν τόλμην του να σας συστήσωμεν την ταχυτέραν έκπλευσιν της θαλασσίου δυνάμεως εις το ιερόν εκείνον προπύργιον της Ελληνικής ασφαλείας εξ ου προκύπτει η μέλλουσα ύπαρξις μας. Συχωρήσατε, κύριοι ωσάν και ημείς λέγομεν μετά των πολλών τα συμφέροντα της πατρίδος: «έξεσι γαρ τοις αδυνάτοις του εχθρού καταράσθαι και εύχεσθαι υπέρ του λαού σωτηρίας». Η παρούσα μας πέμπεται εξ επίτηδες πληρωμένη παρ' ημών· είναι απαράλλακτος με την της Ύδρας, δια να προφθάση ταυτοχρόνως εις αμφοτέρας τας ναυτικές δυνάμεις και με όλον το σέβας σας προσκυνούμεν και μένομεν. Τσιρίγω τη 7η Μαρτίου 1826.*

Οι ταπεινοί Πατριώται, Μαρίνος Κλάδος Ιατρός- Ιωάνν. Κλάδος Ιατρός- Νικόλαος Σιδερικούδης- Βασίλειος-Φώτιος-Ιωάννης Μεθεδανόπουλος-Βασίλειος Β. Δοντά^{28, 49}.

των ηγετικών στελεχών που αλληλογραφούσε ήταν και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και ο Φιλικός Ν. Σκούφος¹⁹. Για τη μεγάλη του προσφορά στην Επανάσταση ο Πρόεδρος της Προσωρινής Διοίκησης της Ελλάδος, Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης του έστειλε ευχαριστήρια επιστολή, στις 8 Ιανουαρίου 1824²⁰.

Συμπέρασμα

Τα Επτάνησα έπαιξαν πρωτεύοντα ρόλο στην προετοιμασία και την υποστήριξη της Ελληνικής Επανάστασης. Η συμβολή των Επτανησίων γιατρών, όπως και γενικά όλων των Επτανησίων, υπήρξε ανεκτίμητη για τον αγώνα του Γένους, είτε ως μέλη της Φιλικής Εταιρείας ή άλλων Εταιρειών που είχαν βασικό σκοπό την απελευθέρωση τους από τον οθωμανικό ζυγό, είτε με την έμπρακτη βοήθειά τους στον αγώνα πολεμώντας οι ίδιοι.

Doctors of the Ionian islands in the first half of the 19th century and their relation to the Greek Revolution.

Dr Maria Mandyla-Kousouni, Pediatrician-Historian

Summary: Many Greek and foreign doctors took part in the Greek Revolution of 1821. Among them can be found doctors coming from the Ionian Islands, who had studied in Western universities and had been influenced by the revolutionary ideas of the French Revolution as well as by the ideals of the European Enlightenment. These doctors played a very important role in the Greek Revolution, offering not only moral, but also material help and support, or they took part in the various battles against the Ottomans. Many of them had been initiated into the Filiki Etaireia, which was leading the Greek Revolution.

Key words: Greek Revolution and the Ionian Islands, Ionian doctors and 1821, Filiki Etaireia, the English rule in

the Ionian Islands.

Βιβλιογραφία

1. Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη Ελένη, Η Ιόνιος Ακαδημία: Το χρονικό της ίδρυσης του πρώτου ελληνικού πανεπιστημίου. Ο Μικρός Ρωμιός, Αθήνα, 1997, σ. 100-101.
2. Βελέλης Λ., Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα, 1908
3. Βλαδίμηρος Λ. Ε., Οι γιατροί στην παλιγγενεσία, εκδ. webliothotechnics, Έξαρχος Ν. και ΣΙΑ, Αθήνα, 2021, σ. 107, 108, 109, 114, 157, 158, 159, 161, 162, 179, 180, 182, 198, 252, 268, 270, 271, 280, 281
4. Βλαχογιάννης Γιάννης, Ιστορική Ανθολογία ανέκδοτα γνωμικά περίεργα αστεία εκ του βίου διασήμων Ελλήνων (1820-1864), πατριωτική χορηγία Εμ. Α. Μπενάκη εις τιμήν της εκατονταετηρίδος της ελληνικής επαναστάσεως, τύποις 'Ελλάς', Αθήνα, 1927, σ. 163
5. Βλαχόπουλος Χαράλαμπος Ν., «Ο Διονύσιος Ρώμας και ο επαναστατικός εταιρισμός», Πρακτικά Επιστημονικής ημερίδας 200 χρόνια από την εγκατάσταση των εφόρων της Φιλικής Εταιρείας στην Επτάνησο, 30 Νοεμβρίου 2019, Μέγαρο Παλαιάς Βουλής, Αθήνα, Αναγνωστική Εταιρεία Κέρκυρας, Κερκυραϊκή Ένωση Αθηνών «ο Άγιος Σπυρίδων», Κέρκυρα (2021), σ. 101, 103
6. Γαούτσης Σπύρος, «Άγγελος Χαλικιόπουλος (1757-1843). Το εφοδιαστικό και το τυπικό μύησης ενός άγνωστου Κερκυραίου Φιλικού», Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας 200 χρόνια από την εγκατάσταση των εφόρων της Φιλικής Εταιρείας στην Επτάνησο, Σάββατο 30 Νοεμβρίου 2019, Μέγαρο Παλαιάς Βουλής, Αναγνωστική Εταιρεία Κέρκυρας, Κερκυραϊκή Ένωση Αθηνών 'Άγιος Σπυρίδων', σ. 132
7. Γερουλάνος Μαρίνος, «Η συμβολή των ιατρών εις την Παλιγγενεσίαν του Έθνους», Λόγος εκφωνηθείς κατά την πανηγυρικήν συνεδριάν της Ακαδημίας τη 24η Μαρτίου 1940 υπό του Προέδρου αυτής Μαρίνου Σ. Γερουλάνου, <https://digitallibrary.academyofathens>.

¹⁹ Ο Κολοκοτρώνης σε επιστολή της 18 Ιουλίου 1826, τον παρακαλεί να στείλει άμεσα και τις υπόλοιπες γαλέτες, με το φορτίο τροφών που είχε αναλάβει να στείλει, γιατί είχε μεγάλη ανάγκη το Γενικό Στρατόπεδο. Τον αποκαλεί εντιμότατο και δηλώνει στην επιστολή φίλος πρόθυμος της εντιμότητάς του. Ο Νικόλαος Ξάνθος με επιστολή του στις 31 Μαρτίου 1828, από το Ναύπλιο, τον επαινεί για το ζήλο, που επέδειξε στα Κύθηρα, στη σύσταση ενός αλληλοδιδασκτικού σχολείου Νεανίδων. Στην επιστολή αυτή τον βεβαιώνει για την μεγαλύτερη υπόληψιν την οποίαν τρέφει προς το πρόσωπό του και του γνωρίζει ότι θα είναι δια βίου εις τας προσταγάς του πρόθυμος και αδελφός^{28, 16}.

²⁰ Γράφει η επιστολή: Προσωρινή Διοίκησης της Ελλάδος. Το Εκτελεστικόν Σώμα.

Προς τον Ευγενέστατον κύριον Ιωάννην Κλάδον.

Η Πατρίς ευγνωμονεί δια τον οποίον έδειξας πατριωτισμόν εις τον υπέρ των δικαίων της Ιερών Αγώνων συντελέσας αξιοχρέως, ως γνήσιον τέκνον της, άξιον της προγονικής ευδοξίας εναντίον της ανομίας και ασεβείας των τυράννων, της αθανάτου μητρός σου Ελλάδος και κατ' οφειλήν δικαιοσύνης η Διοίκησης με γλυκείαν συναίσθησιν ειλικρινούς ευνοίας, Σου απονέμει δια του παρόντος επισήμου εγγράφου τας οφειλομένας ευχαριστίας υπέρ των πιστών εκδουλεύσεων σου, απαιτούσα και εις το εξής αυτός την Ελληνικήν σου καρδίαν τα ίδια ευγενή αισθήματα και τον ίδιον ζήλον και προθυμίαν υπέρ της Ανεξαρτησίας του Έθνους, δια να καυχάται ανεπισκόντως ότι είσαι μέλος του.

Εν Ναυπλίω τη 8 Ιανουαρίου 1824

Ο Πρόεδρος

Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, Ανδρέας Χαράλαμπος, Αν. Μεταξάς

Τ. Σ. Εις την απουσίαν του Γεν. Γραμματέως Ν. Σπηλιάδης²⁸.

- gr/archive/item/16326?lang=el, σ. 228, 231, 234, 235, 236
8. Εταιρεία για τον Ελληνισμό και Φιλελληνισμό, «Ιστορικά ονόματα της Επανάστασης του 1821», <https://www.eefshp.org/archeio/istorika-onomata-epanastasis-tou-1821/>
  9. Ευτυχιάδης Αρ. Χρ., Εισαγωγή εις την Ελληνικήν Θεραπευτικήν από το 1453 μέχρι των μέσων του 19ου αιώνα, Αθήνα, 1985, σ. 117, 118
  10. Ζαμίτ Λουκιανός, Διαπρεπείς Κερκυραίοι 16ου -19ου αιώνα (Η ζωή και το έργο τους), εκδ. Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα, 2012, σ. 119, 120,
  11. Ζαμπέλης Ιωαννίκιος Αρχιμανδρίτης, «Ανιχνεύοντας την παρουσία και δράση Φιλικών στην Αγία Μαύρα (1819-1821), Πρακτικά Επιστημονικής ημερίδας 200 χρόνια από την εγκατάσταση των εφόρων της Φιλικής Εταιρείας στην Επτάνησο, 30 Νοεμβρίου 2019, Μέγαρο Παλαιάς Βουλής, Αθήνα, Αναγνωστική Εταιρεία Κέρκυρας, Κερκυραϊκή Ένωση Αθηνών «ο Άγιος Σπυρίδων», Κέρκυρα (2021), σ. 189, 190
  12. Ζώης Λωνίδας Χ., Λεξικόν Ιστορικών και Λαογραφικών Ζακύνθου, τόμ. Α΄, μέρη 1-2, Ιστορικών – Βιογραφικών, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Αθήναι 1963, σ. 172
  13. Καβάγιας Αντώνης, «Έλληνες και ξένοι γιατροί στο πολιορκημένο Μεσολόγγι», Πρακτικά συνεδρίου, Η ιατρική περίθαλψη κατά την επανάσταση του '21 στο Μεσολόγγι και στην υπόλοιπη Ελλάδα, Σάββατο 4 Δεκεμβρίου 2021, εκδ. Ασημακόπουλος, Μεσολόγγι (2022), σ. 33
  14. Καραγιώργος Πάνος, «Ανέκδοτη απάντηση του λόρδου Γκίλφορντ σε γράμμα του Σολωμού», σ. 83, 84, https://media.ems.gr/ekdoseis/ellinika/Ellinika_38_1/ekd_peel_38_1_Karagiorgou.pdf
  15. Καραμπερόπουλος Δημήτρης, Ένα αβιβλιογράφητο κείμενο του 1815 για την προστασία από την πανώλη, Γεωργίου Κοζάκη Τυπάλδου, περί του καθαρισμού του αέρος δια του αλικού οξέος, εκδ. Α. Σταμούλη, Αθήνα, 1994
  16. Καρανικόλας Γ. Δ., Στις φλόγες του Εικοσιένα, εκδ. Ιωλκός, Αθήναι, 1971, σ. 175
  17. Κατσαβός Ιωάννης, «Υγειονομική κατάσταση και συνθήκες υγιεινής κατά τις πολιορκίες του Μεσολογγίου», Πρακτικά συνεδρίου, Η ιατρική περίθαλψη κατά την επανάσταση του '21 στο Μεσολόγγι και στην υπόλοιπη Ελλάδα, Σάββατο 4 Δεκεμβρίου 2021, εκδ. Ασημακόπουλος, Μεσολόγγι (2022), σ. 58
  18. Κισινιόφ ή Κισνόβιο, https://greek_greek.en-academic.com /220177/
  19. Κοκκώνας Ι. «Το πρώτον επίσημον έγγραφον της αναγεννηθείσης Ελλάδος», Η μεσηνιακή σύγκλητος η εν Καλαμάτα <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/to-prwto-episimo-eggrafo-tis-epanastasis/>
  20. Κονόμος Ν., Ζάκυνθος. Πεντακόσια Χρόνια (1478-1978), τόμ. 1, Καστρόλοφος και Αιγιαλός, Αθήνα, 1979, σ. 41
  21. Κονόμος Ν., Ιστορικές σελίδες και ανέκδοτα κείμενα (1571-1821). Αφιέρωμα εις τα 150 χρόνια της Εθνεγερείας (1821-1971), εκδ. του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, Αθήνα, 1971, σ. 53, 58, 63, 83, 85, 92,
  22. Κονόμος Ντίνος, Ζακυνθινοί φιλικοί, εκδ. (χ. ε), Αθήνα, 1966, σ. 37, 42, υποσ. 3
  23. Κοριατοπούλου -Αγγέλη Πιερρίνα Ν., «Η Φιλική Εταιρεία στη Ζάκυνθο. Ο προδρομικός ρόλος των Ζακυνθίων στον αγώνα της Εθνικής Αναγέννησης», Πρακτικά Επιστημονικής ημερίδας 200 χρόνια από την εγκατάσταση των εφόρων της Φιλικής Εταιρείας στην Επτάνησο, 30 Νοεμβρίου 2019, Μέγαρο Παλαιάς Βουλής, Αθήνα, Αναγνωστική Εταιρεία Κέρκυρας, Κερκυραϊκή Ένωση Αθηνών «ο Άγιος Σπυρίδων», Κέρκυρα (2021), σ. 314, 314, υποσ. 23, 315, υποσ. 24
  24. Κουρκουμέλης Νικόλαος Κ., «Η εφορία της Φιλικής Εταιρείας στην Κέρκυρα. Οι σχέσεις της με τον Αλή Πασά των Ιωαννιτών», Πρακτικά Επιστημονικής ημερίδας 200 χρόνια από την εγκατάσταση των εφόρων της Φιλικής Εταιρείας στην Επτάνησο, 30 Νοεμβρίου 2019, Μέγαρο Παλαιάς Βουλής, Αθήνα, Αναγνωστική Εταιρεία Κέρκυρας, Κερκυραϊκή Ένωση Αθηνών «ο Άγιος Σπυρίδων», Κέρκυρα (2021), σ. 246
  25. Κρητικός Παναγιώτης, «Συμβολή του τεκτονισμού των Ιονίων Νήσων εις την απελευθέρωσιν του έθνους», Πρακτικά 3ου Πανιονίου Συνεδρίου, 23-29 Σεπτεμβρίου 1965, Εκατονταετηρίς Ενώσεως Επτανήσου, τόμ. Α΄, Αθήνα (1967), σ. 187, 188
  26. Λασκαράτος Ι. Γ., Πρόληψη της αρρώστιας και κοινωνική προστασία στα επτάνησα επί Αγγλοκρατίας (1815-1864), Διατριβή επί Υψηγείας, Αθήνα, 1984, σ. 56
  27. Λειβαδά Ευρυδίκη, «Η προσφορά της Επτανήσου στον Αγώνα του 1821», https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-prosfora-tes-epitanesoe-ston-agona-toe-1821_23/5/2021
  28. Λεοντσίνης Γεώργιος Ν., «Φιλικοί και πρόσφυγες στα Κύθηρα κατά την προεπαναστατική περίοδο και την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης», Πρακτικά Επιστημονικής ημερίδας 200 χρόνια από την εγκατάσταση των εφόρων της Φιλικής Εταιρείας στην Επτάνησο, 30 Νοεμβρίου 2019, Μέγαρο Παλαιάς Βουλής, Αθήνα, Αναγνωστική Εταιρεία Κέρκυρας, Κερκυραϊκή Ένωση Αθηνών «ο Άγιος Σπυρίδων», Κέρκυρα (2021), σ. 281, 288, 289, 292, 293, 294, 295
  29. Λήμμα ζαβός από https://greek_greek.en-academic.

- com/58829/ζαβός
30. Μάνδουλα-Κουσούνη Μαρία, «Ο Καποδίστριας ως γιατρός», Πρακτικά συνεδρίου, Η ιατρική περίθαλψη κατά την επανάσταση του '21 στο Μεσολόγγι και στην υπόλοιπη Ελλάδα, Σάββατο 4 Δεκεμβρίου 2021, εκδ. Ασημακόπουλος, Μεσολόγγι (2022), σ. 39-51
  31. Μάνδουλα-Κουσούνη Μαρία., «Ιατρικό Κολέγιο η Collegio Medico», Ιατρικά Χρονικά Β.Δ. Ελλάδος, εκδ. Τυποεκδοτική, τ. 7, τεύχ. 1, Κέρκυρα (2011)
  32. Μαρκέτος Σ., Εικονογραφημένη Ιστορία της Ιατρικής, Αθήνα, 1996, σ. 411
  33. Μινώτου Μαριέτα, «Σύντομη αναφορά περί της Φιλικής Εταιρείας», Πρακτικά Επιστημονικής ημερίδας 200 χρόνια από την εγκατάσταση των εφόρων της Φιλικής Εταιρείας στην Επτάνησο, 30 Νοεμβρίου 2019, Μέγαρο Παλαιάς Βουλής, Αθήνα, Αναγνωστική Εταιρεία Κέρκυρας, Κερκυραϊκή Ένωση Αθηνών «ο Άγιος Σπυρίδων», Κέρκυρα (2021), σ. 30, 31,
  34. Μπίρης Γιάννης, Ελληνική Επανάσταση: Τα Επτάνησα, 15/3/2021, <https://eleftheriaonline.gr/local/politismos/history/item/238736-elliniki-epanastasi-ta-eptanisa>
  35. Μυλωνάς Αναστάσιος, «Ιωάννης Καποδίστριας, ο ιατρός πίσω από τον Κυβερνήτη», <https://www.researchgate>, σ. 1, 2
  36. Παγκράτης Δ. Γεράσιμος, Η Επτάνησος Πολιτεία ως φυτώριο Φιλικών. Μελέτες περίπτωσης, Πρακτικά Επιστημονικής ημερίδας 200 χρόνια από την εγκατάσταση των εφόρων της Φιλικής Εταιρείας στην Επτάνησο, 30 Νοεμβρίου 2019, Μέγαρο Παλαιάς Βουλής, Αθήνα, Αναγνωστική Εταιρεία Κέρκυρας, Κερκυραϊκή Ένωση Αθηνών «ο Άγιος Σπυρίδων», Κέρκυρα (2021), σ. 326, 327, 328, 329
  37. Παπανικολάου Ν. Α., Οδοιπορικό στην Ιστορία της Μαιευτικής και Γυναικολογίας, Αθήνα, 1999, σ. 322, 337, 338
  38. Πεντόγαλος Γεράσιμος Η., Γιατροί και Ιατρική Κεφαλονιάς στα χρόνια των ξενικών κυριαρχιών (1500-1864), University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2004, σ. 289-291, 309-311
  39. Σαχτούρης Γεώργιος, Αντιναύαρχος, Ιστορικά ημερολόγια του ναυτικού αγώνος του 1821, εκδ. Σπ. Κουσουλίνος, εν Αθήναις, 1890, σ. 192
  40. Σιδέρη Αλόη, Έλληνες φοιτητές στο Πανεπιστήμιο της Πίζας (1806-1861), τόμ. 2, Ιστορικό αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα, 1989, σ.425, 427, 495, 497
  41. Σκλαβενίτης Τριαντάφυλλος Ε., «Πέτρος Δ. Στεφανίτσης (1791-1863) «Απομνημονεύματα», 8/8/ 2019, Ένα νέο βιβλίο 180 ετών», <https://aromalefkadas.gr>
  42. Σπυρομίλιος Σπυρίδων (Σπυρομίλιος), Το Μεσολόγγι 1825-1826 , εις τιμήν της εκατονταετηρίδος της εξέδου της ηρωϊκής φρουράς, (χ. ε), Αθήνα, 1963
  43. Στεφανίτσης Πέτρος Δ. (1791-1863), Απομνημονεύματα (1821-1839), επιμέλεια Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης, Αθήνα 1839, Φωτοανατύπωση, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2019, σ. 4-5, 244
  44. Στούπης Νίκος, Η Κέρκυρα στον αγώνα του 1821 και η σχέση της με τη Φιλική Εταιρεία, www.corfuland.gr
  45. Τσιτσέλης Ηλίας Α., Κεφαλληνιακά Σύμμικτα : συμβολαί εις την ιστορίαν και λαογραφίαν της νήσου Κεφαλληνίας, τόμ. Α΄, εκδ. Παρασκευά Λεώνη, Αθήναι, 1904, σ.87, 88, 89, 90
  46. Φιλήμων Ιωάννης, Δοκίμιον ιστορικόν περί της ελληνικής Επανάστασεως, τ.1, τύποις Π. Σούτσα και Α. Κτενά, Αθήνα 1859, σ. 396, 400, 414
  47. Φιλήμων Ιωάννης, Δοκίμιον ιστορικόν περί της ελληνικής Επανάστασεως, τ.3, τύποις Π. Σούτσα και Α. Κτενά, Αθήνα 1860, σ. 52, 154
  48. Χαροκόπος Σπύρος Α., Χαροκόπος Φώτης Σ., Επτανησιακή Ιατρική, Έκδοση του Υπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών, Αθήναι, 1976, σ. 73, 74, 80, 84, 85, 124
  49. Χιώτης Παναγιώτης, Ιστορία του Ιονίου Κράτους από της συστάσεως αυτού μέχρι ενώσεως: έτη 1815-1864, τυπογραφείον, η Επτάνησος, Χρίστου Σ. Χιώτου, εν Ζακύνθω, 1874, τόμ. Α΄, σ. 320, 390, 564, 565

Εικόνα 1.

Ο όρκος, ελαιογραφία του Δ. Τσόκου (1849).

Εικόνα 2.

Η εφημερίδα Ελληνικά Χρονικά, φύλλο 07 Ιαν. 1825.

Εικόνα 3.

Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, «Πέτρος Δ. Στεφανίτσης (1791-1863) «Απομνημονεύματα»: Ένα νέο βιβλίο 180 ετών», <https://aromalefkadas.gr> .